

## РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 811.161.1'373.611

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-1/10>**Доронкіна Н. Є.**

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**Івасюк О. В.**

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**Слива Т. В.**

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

### ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЗВ МІСЯЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ (АД'ЕКТИВНА ПАРАДИГМА І СТУПЕНЯ)

Статтю присвячено в широкому сенсі дослідженню внутрішньоструктурної взаємозумовленості елементів мовної системи (зокрема, словотвору та семантики), що дозволяє розкрити закономірність двостороннього зв'язку «мова – дійсність». Зокрема, розглядається проблема впливу позамовних знань на семантику невмотивованих мовних одиниць-генеративів та дериваційний потенціал останніх, а саме – вплив відбивної семантики на словотворчі можливості назв місяців у російській мові як прикметникових генеративів.

Уточнено кількість дериватів у словотвірних гніздах з вершинними назвами місяців. У «Словотвірному словнику російської мови» О. М. Тихонова представлено лише 17,59 % кількості дериватів, виявлених під час дослідження, що дозволило провести реконструкцію зазначених словотвірних гнізд лише на рівні ад'єктивних блоків, збільшивши кількість дериватів на 79 одиниць. Окрім того, представлена можлива модель словникового визначення російських назв місяців. Типологія СГ саме таких мовних одиниць дозволяє прогнозувати розвиток лексичного складу мови, вирішити питання про потенційні слова, що сприяє подальшому розвитку теорії словотвору, вивченню дериваційного простору слова.

Аналіз семантичної структури назв місяців показав, що ці темпоралексеми містять темпоральні семантичні ознаки 'відрізок часу', 'календар', 'частина року', 'місяць', 'частина сезону', 'циклічність', 'перший', 'другий', 'третій' тощо, 'зима', 'весна', 'літо', 'осінь'. До темпорально-обставинних відноситься семантична ознака 'подійність', до квалітативно-темпоральних – ознаки 'температурний режим', 'вид опадів' 'тривалість світлового дня', 'ступінь прояву квалітативно-темпоральної ознаки'. У межах квалітативно-предметної ознаки виділяються семи 'людина', 'живі істоти (не люди)', 'рослини', 'інші реалії'.

**Ключові слова:** словотвір, дериваційний потенціал, типологія словотвірних гнізд, темпоральні лексеми, назви місяців, генератив.

**Постановка проблеми.** Внутрішньоструктурна взаємообумовленість елементів мовної системи (зокрема, словотвору й семантики) дозволяє розкрити закономірність двостороннього зв'язку «мова – дійсність». Використання мовного матеріалу, що формує закриту лексико-семантичну групу (ЛСГ), типологія словотвірних гнізд (СГ) слів такої ЛСГ не лише дозволяють прогнозувати розвиток лексичного складу мови, вирішити питання про потенційні слова, а й сприяють подальшому

розвитку теорії словотвору, вивченню дериваційного простору.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вибір темпоральної лексики в нашому дослідженні не випадковий. Категорія часу в широкому розумінні була й лишається предметом вивчення багатьох наук, зокрема мовознавства. На думку А. М. Кузнецова, «той факт, що слова, які позначають ці екстралінгвістичні об'єкти, найчастіше піддаються... аналізу, зумовлений не лише їхньою

простотою і структурною чіткістю..., а й більшою ймовірністю їх виявлення... у більшості існуючих мов. Подібні лексичні одиниці зазвичай є частиною так званого основного словникового фонду та, як правило, характеризуються високою текстовою чи денотативною частотністю» [9, с. 61]. Щодо лексичних засобів вираження часу, існує широка бібліографія з цього питання, зокрема, іменники з часовим значенням активно досліджувались, починаючи з другої половини ХХ ст.: Л. В. Вяткіною, Д. І. Ганичем, В. І. Герасимовим, Т. В. Горячевою, І. Г. Демченко, М. В. Криловою, М. П. Кочерганом, О. І. Моїсєєвим, Б. М. Павловим, Т. І. Плужниковою, М. О. Потаєнко, Т. Г. Яременко та ін.

У ХХІ ст. вектор дослідження дещо змінився. Значний інтерес до темпоролексем виявили когнітивісти, розглядаючи їх, часто порівняно з іншими мовами, як номінації відповідних концептів: О. А. Андрєєва, У Вей, Л. М. Гукова, О. І. Зиньова, Ю. О. Непрокіна, Ц. Сюєцин та ін.

Не менш плідно досліджується лексика на позначення відрізків часу в мовній картині світу та ідіостилі майстрів слова: О. А. Бурмакова, К. А. Кочнова, А. І. Кузнецова, А. Г. Маслова, Н. Н. Таскаракова, А. С. Фалєєва, Г. А. Хайрутдінова, А. Н. Чугуненкова и др.

Абсолютно новий підхід до вивчення лексики (у тому числі темпоральної) застосований Т. В. Сливою та І. М. Ахмад, які досліджують асоціативно-семантичні зв'язки сезонних слів та назв частин доби відповідно, виділяючи новий тип лексичної парадигми – асоціативно-семантичну групу (АСГ) як частину асоціативно-семантичної структури (АСС).

Такі календарні слова, як назви місяців, також ставали об'єктом досліджень, насамперед в етнолінгвістиці (Т. О. Агапкіна, О. С. Андрєєва, О. В. Атрошенко, М. М. Валенцова, Б. Грабка, А. Б. Мороз, І. Поравська, О. Б. Страхов, Є. Ю. Терентьєва, С. М. Толстая, В. Фролцова, С. Шевчук, О. В. Черних, П. Чеснокова та ін.), а також підлягали етимологічному аналізу (Р. В. Болдирєв, О. Горбач, М. П. Кочерган, В. Шаур и др.).

**Постановка завдання.** Нашу увагу слова часової семантики привернули передусім з погляду їх словотворчих можливостей з урахуванням неповноти опису відповідних СГ у «Словотвірному словнику російської мови» (СлСРМ) О. М. Тихонова, а також зайвого лаконізму дефініцій до них у тлумачних словниках російської мови.

Предмет цього дослідження – проблема впливу позамовних знань на семантику невмотивованих

мовних одиниць-генеративів та дериваційний потенціал останніх.

Об'єкт дослідження – вплив відбивної семантики на дериваційний потенціал назв місяців у російській мові як генеративів прикметників.

Новизна дослідження обумовлена його метою – це уточнення кількості дериватів у словотвірних гніздах, вершинами яких є назви місяців, реконструкція цих гнізд; вирішення питання про лакуни та «порожні клітини», а також про потенційні слова. Крім того, моделюється словникова дефініція назв місяців, яка не лише дає більш повне уявлення про прагматичну семантичну структуру відповідних лексем, а й дозволяє встановити семантичні та асоціативно-семантичні відносини між членами ЛСГ. У зв'язку з цим, як зазначає Т. І. Плужникова, «виступаючи як інструмент дослідження, словникові визначення стають одночасно об'єктом дослідження» [11, с. 19], і далі зазначає, що в рамках дефінітології, зокрема теорії дефініцій (Д. Й. Арбатський, Н. П. Билимович, В. Г. Головін, Є. А. Іваннікова, Ю. М. Караулов, І. Г. Ольшанський и др.), «важливою є проблема дефінування слів невмотивованих, тлумачення яких повинно мати певні критерії» [11, с. 20].

Оскільки дослідження проводиться в річичі відбивної семантики, вважаємо за можливе залучення не лише тлумачних словників російської мови, а й історичних та діалектних словників, словників української мови та інших лексикографічних видань. Так, використання матеріалів історичних словників необхідне для визначення напрямів розвитку семантичної структури слова, первинності того чи того ЛСВ, встановлення словотворчої потенції слів однієї ЛСГ в поступовій динаміці. Діахронічні екскурси в синхронічному дослідженні дозволяють уявити його об'єкт як «продукт історичного розвитку» [18, с. 535].

Матеріали словників української мови наводяться з метою демонстрації аналогічного мовного явища в спорідненій мові як підтвердження регулярності певного словотворчого процесу в обох мовах. Подібне у двох близькоспоріднених мовних системах «не тільки значно переважає, а є системним, типовим» [7, с. 140], що дозволяє використовувати отримані дані «для пояснення мовних фактів сучасних мов та прогнозування основних тенденцій їхнього розвитку» [14, с. 16].

Виходячи із завдань дослідження – визначити словотвірну потенцію слова як одиниці «відбивної», встановити, яким чином денотат представлений у мовній системі, виникла потреба залучення колоквиалізмів і навіть діалектних

слів. Зазначимо, що в «Словотвірному словнику російської мови» О. М. Тихонова також представлені слова з примітками, і це логічно, оскільки поняття системи мови неодноразово: «З одного боку, це підпорядкованість у системі національної мови її окремих підсистем, що характеризуються наявністю загальних структурних ознак: літературна мова, просторіччя, діалектна мова у всьому її різноманітті тощо. З іншого боку, це взаємозв'язок і єдність усіх елементів всередині окремих підсистем національної мови» [12, с. 18], тобто зіставлення проводиться на рівні «загальномовна система – варіант загальномовної системи...» [2, с. 7].

Невласне-лінгвістичні лексикографічні видання також можуть бути корисними для вирішення поставленого завдання з позицій відбивної семантики, наприклад, «енциклопедичний словник може допомогти лексикологу при виділенні можливих потенційних сем, а також допомогти розглянути, як відображаються властивості та зв'язки предметів реальної дійсності в мові» [1, с. 13].

**Виклад основного матеріалу.** Отже, термін *календар* («від лат. *calendarium*, букв. боргова книга, яка містила лише перші дні кожного місяця – календи (*calendae / kalendae*), коли в Давньому Римі боржники платили відсотки) означає систему числення тривалих проміжків часу, засновану на періодичності явищ природи, пов'язаних із рухом небесних світил» [4, с. 118]. В історії розвитку календарних систем (а їх було кілька) «відбився не лише процес накопичення людиною знань про навколишній світ, але й боротьба політиків та релігійних ідей. Навіть з об'єктивної точки зору побудова гарного календаря – складне, досі не цілком вирішене завдання» [8], хоча примітивні календарі з'явилися вже в найдавніших цивілізаціях. Календарі були сонячні, місячно-сонячні та місячні. У місячному календарі зміна календарних місяців «пов'язується із синодичним місяцем, тобто періодом зміни фаз Місяця. ... Сучасна система календаря розвинулася з урахуванням сонячного календаря (тривалість року дорівнює 365,25 діб) [4, с. 118], але слово *місяць* збереглося і вживається наразі в значенні «1. Одна з 12 нерівних частин, на які поділяється календарний рік. Різні місяці містять від 28 до 31 дня. ...3. У побуті – назва Місяця у фазі, близької до молодика» [4, с. 180].

Пори року, з якими співвідносяться місяці, змінюються залежно від того, якою стороною Земля повернута до Сонця, яка з півкуль, Північна або Південна, отримує більше

світла й тепла. Астрономічні зміни припадають на 21 березня, 22 червня, 23 вересня та 22 грудня – дні весняних та осінніх рівнодень та літніх та зимових сонцестоянь.

Назви місяців частково пов'язані з їхнім порядковим номером, частково – з іменами персоналій, на честь яких вони названі. Незважаючи на те, що вони перебувають у меронімічних відносинах із назвами сезонів, у нашому дослідженні алгоритм їх опису визначається місцем у календарі. Календарний рік у наш час починається із січня, який вважається першим місяцем року. Так було не завжди: у римлян, чий юліанський календар був запозичений давньоруською державою після прийняття християнства, рік починався з першим весняним молодиком. У V ст. н.е. ними був введений місячний рік у 355 днів із додаванням двох нових місяців – січня і лютого [8], причому *Januarius (mensis)* у римлян спочатку був 10-м місяцем і був присвячений давньоіталійському богу сонячного кругообігу, року і часу, починань і завершень великому Янусу [20, II, с. 470]: *Вы не растаетесь, гражданин Очер, с месяцем двуликого Януса – январем.* (Ю. М. Тинянов).

С. В. Шевчук вважає, що «однією з найдавніших була, вочевидь, система назв місяців за числовими ознаками: *perwnik* (перший), *druinik* (другий), *tretnik* (третій)» [19]. Саме ознака послідовності в календарі зафіксована в словникових дефініціях, починаючи зі словника В. І. Даля (СД): «[генварь, януарий], 1-й месяц в году; *стар.* просинец» [5, IV, с. 678]: *Самый первый месяц года Ну, конечно же, – Январь.* (Л. Самойленко); *Открываем календарь, Начинается январь.* (С. Маршак). Так само *январь* описаний в «Тлумачному словнику російської мови» Д. М. Ушакова (СУ) [17, IV, с. 1065] і в «Словнику російської мови» за ред. О. П. Євгенєвої (МАС) [15, IV, с. 783]. У «Великому тлумачному словнику російської мови» за ред. С. О. Кузнєцова (ВТС) з'явилося доповнення: «[лат. *Januarius*]. 1-й месяц календарного года; 2-й месяц зимы /виділено нами – *автори статті*/» [3, с. 783], що є важливим для опису семантичної структури слова. У «Новому словнику російської мови. Тлумачно-словотвірному» Т. Ф. Єфремової (ТСЕ) змістова частина дефініції знову звукується, проте саме визначення набуває більш професійної форми: «Назва /виділено нами – *автори статті*/ 1-го календарного місяця року» [6, II, с. 1079]. Тож, дефініційно-логічний метод визначення компонентів значення дозволяє визначити в семантичній структурі слова *январь* лише темпоральні ознаки 'відрізок часу', 'календар', 'частина

року', 'початок року', 'перший', 'частина сезону', 'зима', 'місяць', 'другий'.

Народні назви січня – *просинець*<sup>1</sup> і *сечень*<sup>2</sup>.

Ефективним для уточнення семантичної структури слова є контекстуальний аналіз, оскільки окремі семи можуть експлікуватись у синтагматичному партнері досліджуваного слова. Наприклад, у сполученні з назвами місяців часто вживається і слово *місяць*: *...теперь сев должен оканчиваться где-то в январе месяце* (Б. Можаяв); *К январю месяцу я исполню свое обещание*. (Г. Успенський.); *Весь январь месяц я провел в непонятном и тягостном томлении* (Г. Газданов). Або: *Январь – году начало, зиме середина*. (Нар. тв.), де експлікуються семи 'частина року', 'початок року', 'перший', 'частина сезону', 'зима' й актуалізується латентна сема 'половина'. Із застосуванням контекстуального аналізу в семантичній структурі аналізованого слова можна виявити й раніше визначені семи, наприклад 'початок року': *Начинается год в январе* (А. Аканова), й нові – 'передування' й 'слідування': *Перед январем (1817 года) я осмелилась напомнить Императрице относительно пенсии...* (Е. Шумигорський), *Клинтон оставили на посту до января 2001 года*. (И. Вірабов), *...захотелось написать пьесу, что, вероятно, я и сделаю после января*. (Д. Мережковський). Т. І. Плужникова зазначає, що, наприклад, «передування чому-небудь можливе в тому випадку, якщо це щось має часові межі, тобто має певне місце на часовій осі. Таку властивість має подія як явище, яке може бути часовою координатою, тобто інші події можуть бути охарактеризовані як такі, що відбуваються перед ним і після нього» [11, с. 31]. Справді, такі конструкції («прийменник з просторово-часовим значенням + *январь*») корелюють з аналогічними,

у яких замість темпоролексеми вживається подійний іменник, наприклад: *перед отпуском, до отпуска, после отпуска*. Це дає підстави виділити в слові *январь* сему 'подійність'. А. Д. Зверев, який досліджував сезонні слова, зазначав, що «слова *зима, весна, лето, осень* одним значенням пов'язані із власне часовим позначанням (*год, месяц, час*), іншим – із подійно-часовим (*война, обед, праздник*)» [7, с. 99].

Наявність семи 'подія' у структурі слова *январь* передбачає розчленованість цього відрізка часу на початок, середину й кінець, що відображено в словосполученнях *ранний январь* (*Ранний январь – это январь праздничный* (Б. Єкимов)), *поздний январь* (*Луна кровавая на небо Явилась поздним январём* (О. Дегтярьов)), *середина января* (*Ну и пусть середина января, все равно тепло скоро придет!* (ІР<sup>3</sup>)). Слід урахувати, що на відміну від назв сезонів (*холоднів назв місяців*), які зі словами *ранний* і *поздний* можуть мати два значення: вказувати або на частину відрізка часу, як у наведених прикладах, або на те, що квалітативні ознаки (*температурний режим, вид опадів та їхня інтенсивність тощо*) можуть виявлятися не в суворо регламентований термін, а раніше або пізніше (наприклад, *В этом году весна ранняя; Осень была поздней, и листья долго не желтели*) [11, с. 23], назви місяців такого значення не набувають.

Як усі темпоролексеми, пов'язані з природними циклічними явищами, назви місяців містять семантичну ознаку 'циклічність', що легко виявляється контекстуально: *Возможно, это связано с предстоящими в январе будущего года президентскими выборами*. (Б. Ехмедханов); *Количество деревьев, вырубленных ... в январе этого года, в 5 раз превысило показатели января прошлого года*. (Дж. Ренард); *Ежегодно в январе мы проводим коррекцию своих отпускных цен из-за инфляционных процессов*. (Н. Літвінова); *В январе 1834 года по повелению Николая Дантес был допущен к офицерским экзаменам*. (В. Отрошенко).

Окрім власне темпоральних ознак, у назвах місяців представлені й квалітативно-темпоральні: 'температурний режим', 'вид опадів (*В январе пропадает иногда снег и показывается зелень, но после нередко поднимаются снежные метели и природа умирает снова*)', 'тривалість світлового дня', (*К 1 января продолжительность светового дня увеличится на семь минут*. (ІР)), 'вітер' (*Ветры в январе дули почти каждодневно*

<sup>1</sup> Давньослов'янська назва цього місяця – «*просинець*» (від слова «*просинь*» – прояснення після тривалого періоду похмурих днів) («Северный УГСМ»). У сучасних текстах рідко знаходимо підтвердження такому поясненню: *Глаза у неё были громадные, тёмно-синие, как небо в ясный январский вечер*. (М. Желунов); *Ура! Зима пришла с утра, давнишня знакомая, во всех оттенках серебра пространство заоконное, раскрылась неба голубень...* Цей вірш В. Астафьева має назву «*Январское*».

<sup>2</sup> Перший місяць року міг бути так названий через те, що ... сильний вітер зі снігом буквально сік обличчя людей. Ще одне значення пов'язане з підготовкою до весняного сезону: в цьому місяці (щоправда, вкрай рідко) слов'яни починали підсікати дерева для звільнення землі під пашню. Ба більше січею могли називати поділ зими на дві половини: з одного боку – грудень і перша половина січня, з іншого – друга половина січня і лютий. В різних джерелах січень частіше називається *просинець*. А слово *сечень* пов'язують з ним, можливо, через українське «січень» – назву першого місяця року. <https://fishki.net/3196171-kak-slavjane-nazyvali-janvary.html>

<sup>3</sup> Тут і далі аббревіатура ІР позначає «інтернет ресурс» і використовується, якщо приклад узятий із соціальних мереж.

(М. Пржевальский)), 'ступінь вияву цих ознак' (...невиданные морозы, сковавшие Европу в январе. («Знание – сила», 2006); Часто в январе выпадает много снега. (А. Лебедева), В январе часты метели, в отдельные годы до 20 дней в месяц («Северное УГМС»), Причину аномально сильных ветров в январе объяснил синоптик (ІР)), а також квалітативно-предметні, які проявляються, якщо календарний місяць розглядається у зв'язку з людиною: Даже часть середняков уже к январю оставались без своего хлеба для прокорма своей семьи. (Л. Каганович), іншими живими істотами: **Январь – суровое испытание для пернатых.** (В. Калінін), Работы в саду в январе непременно включают борьбу с грызунами (Agro-Market), з рослинами: **Январь – самый холодный месяц года. Растения в январе пребывают в состоянии глубокого покоя.** («Календарь садовода»).

Ефективним засобом визначення семантичної структури слова є ремотиваційний аналіз, що передбачає звернення до дериватів аналізованого слова. Згідно із СлСРМ, від слова январь утворюється лише два деривати: январский і по-январски. Проте прислівник по-январски представлений як похідне 2-го ступеня, утворене від прикметника январский. Слід також урахувати розходження формальної й семантичної деривації: по-январски – «так, як в январе», але може мати місце й модель январский → по-+январ-+ски.

Оскільки ми розглядаємо ад'єктивний блок СГ слова январь, зупинимось на прикметнику январский, утвореному суфіксальним способом. Лексикографічні джерела по-різному описують цей дериват. В. І. Даль лише наводить слово в екземпліфікативній частині дефініції: Январские морозы. [5, IV, с. 678], в СУ зазначено, що це «прилагательное к январь, относящийся к январю. Январские морозы.» [17, IV, с. 1463], так само слово дефіновано в МАС [15, IV, с. 783] і ВТС [3, с. 1533]. Лише в ТСЄ наводиться два значення слова январский, оскільки автор словника враховує, що похідне може бути утворене двома типами деривації – синтаксичною: «1. Свойственный январю, характерный для него» й лексичною: «2. Происходящий в январе» [6, II, с. 783]. Вони відрізняються виключно контекстуально: якщо синтагматичним партнером слова январь є темпоролексема, воно представлене в тексті ЛСВ<sub>1</sub>: ...ее дочери, родившейся под бомбежками в январский день 95-го. (Г. Трошев); Январское утро усыпано снегом, Крещенские скоро начнутся деньки... (В. Странник); Январская пора, метель, как в страшном сне... (ІР), якщо ж слово іншої

семантики – то ЛСВ<sub>2</sub>: Но тот январский концерт не транслировался и запись его не велась. (І. Архіпова); ... январский ассортимент рыбацких трофеев невелик (Ф. Гарнцев); И январский Сузаль утопал в снегу. (В. Арро). Але саме в ЛСВ<sub>2</sub> слово январский актуалізує квалітативно-темпоральні семантичні ознаки, що експлікуються в контексті. Це здебільшого 'температурний режим': С воплем бросился ... в одной ... курточке на январский мороз – домой, к маме. (Л. Юзефович), 'вид опадів': Январский снег улучшил ситуацию с водой в Крыму. (Ю. Михайленко), 'тривалість світлового дня': Короткий январский день был уже на исходе (ІР) і 'ступінь прояву цих ознак': Берег Волги. Январский крепкий мороз. (Б. Єкимов); ...а мороз, простите, январский, суровый (С. Маршак); Жестокий январский мороз немедленно схватил меня за пальцы. (А. Рубанов); Вокруг был глубокий январский снег. (Ю. Аненков).

У похідних доянварский, предьянварский, послаянварский, постъянварский, а також ежеянварский актуалізуються семантичні ознаки 'передування', 'слідування' й 'циклічність', які експлікуються у відповідних префіксах: В феврале продажи возвращаются на доянварский уровень (ІР); Предьянварский снежок вечерний Мягко, словно в чесальнях лен. (ІР); Дал бы Бог доносить хоть до послаянварских праздников, а там уже... (ІР); Постъянварский синдром (ІР); А впереди мой личный ежеянварский ретрит, новый цвет, мандала... (ІР). Те саме демонструють семи 'ранній' і 'пізній': ...в этот ранняянварский день была настроена на прогулку... (ІР); И похоже, позднеянварский нервный срыв становится для меня нормой. (ІР).

У межах квалітативно-предметної семантичної ознаки 'людина' в прагматико-семантичній структурі слова январь, як і в назві будь-якого іншого місяця, може актуалізуватись імплікована сема 'свято' (В январе будет много как праздничных, так и полноценных выходных дней. (К. Ляпіна)), яка зберігається в похідних, зокрема, в прикметнику январский: Дорогие, вот уже минута первая половина январских праздников, и пора планировать, чем вы будете заниматься по окончании второй. (ІР). Деякі свята «закріплені» за певними місяцями, тож у тексті часто вживають не назву місяця, а назву свята, оскільки ці слова пов'язані між собою також асоціативно-семантичними відношеннями: ...Январские праздники – это время подарков. (ІР). Якщо свято або яка-небудь історична подія закріплені за конкретною датою, вони можуть отримати назву за цією датою, наприклад,

8 Марта, 1 Апреля, 1 Мая, 9 Мая. У січні таких свят немає, але можна говорити про лакуну в розумінні цього явища Л. А. Леоновою: такі лакуни «виявляються, коли в мові, що розглядається, відсутнє слово для позначення реальної предметної ситуації, хоча потенційно воно могло б існувати в лексичній системі цієї мови» [10, с. 36]. Вірогідність появи такої мовної одиниці значно підвищується за наявності подібних утворень від інших слів ЛСГ. Цей фактор слід враховувати, оскільки він впливає на виявлення потенційних дериватів у СГ кожного із слів відповідної лексико-семантичної групи.

Тож, дослідження слова январь, проведене за певним алгоритмом, дало змогу уточнити його семантичну структуру й визначити, що, окрім деривата январский, в його СГ представлені й інші десубстантивні ад'єктиви. Аналогічний аналіз інших назв місяців дає підстави для висновку про регулярність таких утворень (див. таблицю 1).

У таблиці жирним курсивом виділені похідні, наведені в СГ слів аналізованої лексико-семантичної групи в СлСРМ О. М. Тихонова. Вони складають лише 17,59 % відносно загальної кількості дериватів, виявлених нами під час дослідження.

Таблиця 1

## Реконструкція СГ назв місяців на рівні ад'єктивного блока

| Назва місяця | Деривати                                                                                                                                                     | Назва місяця | Деривати                                                                                                                                                                           | Назва місяця | Деривати                                                                                                                                                      |
|--------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1            | 2                                                                                                                                                            | 3            | 4                                                                                                                                                                                  | 5            | 6                                                                                                                                                             |
| январь       | <b>январский</b><br>ежеянварский доянварский<br>предьянварский<br>послеянварский<br>постьянварский<br><br>раннеянварский<br>поздняянварский                  | июнь         | <b>июньский</b><br>ежеиюньский<br>доиюньский<br><b>предиюньский</b><br>послеиюньский<br>постиюньский<br><br>раннеиюньский<br>позднейюньский                                        | ноябрь       | <b>ноябрьский</b><br>еженоябрьский<br>предноябрьский<br>доноябрьский<br>посленоябрьский<br>постноябрьский<br><br>ранненоябрьский<br>поздненоябрьский          |
| февраль      | <b>февральский</b><br>ежефевральский<br>дофевральский<br>предфевральский<br>послефевральский<br>постфевральский<br><br>раннефевральский<br>позднефевральский | июль         | <b>июльский</b><br>ежеиюльский<br>доиюльский<br><b>предиюльский</b><br>послеиюльский<br>постиюльский<br><br>раннеиюльский<br>позднейюльский                                        | декабрь      | <b>декабрьский</b><br>ежедекабрьский<br>додекабрьский<br>преддекабрьский<br>последекабрьский<br>постдекабрьский<br><br>раннедекабрьский<br>поздне-декабрьский |
| март         | <b>мартовский</b><br>ежемартовский домартовский<br>предмартовский<br>послемартовский<br>постмартовский<br><br>раннемартовский<br>позднемартовский            | август       | <b>августовский</b><br>ежеавгустовский<br>предавгустовский<br>доавгустовский<br>послеавгустовский<br>поставгустовский<br><br>раннеавгустовский<br>позднеавгустовский               |              |                                                                                                                                                               |
| апрель       | <b>апрельский</b><br>ежеапрельский<br>доапрельский<br>пред апрельский<br>послеапрельский<br>постапрельский<br><br>раннеапрельский<br>позднеапрельский        | сентябрь     | <b>сентябрьский</b><br>ежесентябрьский<br>предсентябрьский<br>досентябрьский<br>послесентябрьский<br>постсентябрьский<br>посентябрьский<br>раннесентябрьский<br>позднесентябрьский |              |                                                                                                                                                               |

Продовження таблиці 1

| 1   | 2                                                                                                                                     | 3       | 4                                                                                                                                                                                                     | 5 | 6 |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|---|
| май | <b>майский</b><br>ежемайский<br><b>предмайский</b><br>домайский<br>послемайский<br>постмайский<br><br>раннемайский<br>позднемайский 1 | октябрь | <b>октябрьский</b><br>ежеоктябрьский<br><b>предоктябрьский</b><br><b>дооктябрьский</b><br><b>послеоктябрьский</b><br>постокийбрьский<br><b>пооктябрьский</b><br>раннеоктябрьский<br>позднеоктябрьский |   |   |

**Висновки і пропозиції.** Аналіз семантичної структури назв місяців продемонстрував, що ці темпоролексеми мають темпоральні семантичні ознаки ‘відрізок часу’, ‘календар’, ‘частина року’, ‘місяць’, ‘частина сезону’, ‘циклічність’. Залежно від порядку місяців у календарі виділяються ознаки ‘перший’, ‘другий’, ‘третій’ тощо, з урахуванням віднесеності до того чи того сезону – ‘зима’, ‘весна’, ‘літо’, ‘осінь’. До темпорально-обставинних відноситься семантична ознака ‘подійність’, до квалітативно-темпоральних – ознаки ‘температурний режим’, ‘вид опадів’, ‘тривалість світлового дня’, ‘ступінь вияву квалітативно-темпоральної ознаки’. У межах квалітативно-предметної ознаки наявні семи ‘людина’, ‘живі істоти (не люди)’, ‘рослини’, ‘інші реалії’.

На підставі наведеного детального аналізу слова *январь* пропонуємо можливий варіант словникової дефініції цієї назви місяця: «[лат. Januarius] По юліанському календарю, названіе первого в году календарного зимнего месяца, следующего за декабрём, предшествующего февралю. Характеризуется сильными морозами, осадками в виде обильного снега, ветрами, коротким световым днём.».

Проведене дослідження дозволило зробити реконструкцію СГ назв місяців на рівні ад’єктивних блоків, збільшити кількість дериватів на 79 одиниць. У перспективі пропонується відповідний аналіз інших частиномовних блоків у СГ цих слів.

#### Список літератури:

1. Арнольд И. В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте. *Иностранный язык в школе*. 1979. № 5. С. 10–14.
2. Баранникова Л. И. Русские народные говоры в советский период: Автореф. дис. ... докт. фил. наук. Саратов, 1968. 25 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов.
4. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины/ Гл. ред. А. Ф. Трёшников. М. : Сов. Энциклопедия, 1988. 432 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х тт. М. : Русский язык, 1981.
6. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. В 2-х тт. М. : Рус. яз., 2001.
7. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. М. : Высшая школа, 1981. 205 с.
8. Коваленко Е. История календаря. URL: [http://arbutz.uz/u\\_calendar\\_3.html](http://arbutz.uz/u_calendar_3.html) (дата звернення 12.02.2022)
9. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике: На материале английского языка. М. : Наука, 1980. 159 с.
10. Леонова Л. А. Семантические и структурные аспекты антилакун в двуязычной ситуации. *Структурные аспекты слова и словосочетания*. Калинин, 1984. С. 65–74.
11. Плужникова Т. И. Типология комплексных единиц словообразования: прогнозирующая функция. К., 2002. 256 с.
12. Санжурова В. П. Лексико-семантическая и структурная характеристика наречий в южнорусских говорах (на материалах говоров Воронежской обл.): Автореф. дис. ... канд. фил. наук. Самарканд, 1972. 19 с.
13. Слива Т. В. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке). К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2011. 272 с.
14. Сопоставительное исследование русского и украинского языков. К. : Наукова думка. 1975. 295 с.
15. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А. П. Евгеньевой. 2-е изд., испр. и доп. М. : Рус. яз., 1981.

16. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2-х т. М. : Рус. яз. 1985.
17. Толковый словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. М. : Сов. энциклопедия, 1935–1940.
18. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов. *Езиковедски изследованя в чест на акад. Стефан Младенов*. София, 1967. С. 523–538.
19. Шевчук С. В. Назви місяців у російській та українській мовах. *Культура мови*. 2016. № 6. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-6.pdf> (дата звернення 10.02.2022).
20. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. М. : Рус. яз., 1999.

**Doronkina N. Ye., Ivasiuk O. V., Slyva T. V. DERIVATIONAL POTENTIAL OF MONTH NAMES IN THE RUSSIAN LANGUAGE (ADJECTIVE PARADIGM OF THE 1<sup>st</sup> STAGE)**

*The article is devoted in a broad sense to the study of the intrastructural interdependence of the language system elements (in particular, word formation and semantics), which makes possible to reveal the regularity of the two-way connection "language – reality". In particular, the problem of the influence of extralinguistic knowledge on the semantics of unmotivated linguistic units-generatives and the derivational potential of the latter is considered, namely, the influence of reflective semantics on the word-formation possibilities of month names in Russian as generatives of adjectives.*

*In the course of the study, the number of derivatives in word-families with top names of months was specified. O. M. Tikhonov's "Derivational Dictionary of the Russian Language" contains only 17.59% of the number of derivatives found in the course of the study, which made possible to reconstruct these word-families at the level of their adjective blocks, increasing the number of derivatives by 79 units. In addition, a possible model of the dictionary definition of Russian month names is presented. The typology of the word-family of just such language units enables to predict the development of the lexical composition of the language, to resolve the issue of potential words, which contribute to the further development of the theory of word formation, the study of the derivational space of the word.*

*The analysis of the semantic structure of the month names showed that these temporal lexemes contain temporal semantic features 'length of time', 'calendar', 'part of the year', 'month', 'part of the season', 'cyclicality', 'first', 'second', 'third', etc., 'winter', 'spring', 'summer', 'autumn'. The semantic attribute 'eventfulness' belongs to the temporal-circumstances, the signs 'temperature regime', 'rainfall', 'length of daylight', 'the degree of manifestation of the qualitative-temporal attribute' belong to the qualitative-temporal. Semes 'human being', 'living beings (not people)', 'plants', 'other realities' are distinguished within the framework of the qualitative-objective attribute.*

**Key words:** word-formation, derivational potential, typology of word-families, temporal lexemes, month names, generative.